

Rusku lze porozumět velice snadno, ale člověk se musí naučit jedno – věřit neuvěřitelnému. Na to upozorňuje čtenáře David Satter, americký novinář a zkušený pozorovatel Ruska, hned v úvodu své čtvrté knihy o postsovětském Rusku.¹ Naráží tak na skutečnost, že západní čtenář, který je zvyklý na to, že každý jedinec má svou hodnotu, si v případě Ruska musí připustit, že něco takového zde neplatí. Pro ruský stát je jedinec pouze surovým materiálem, na jehož životě nezáleží. Podle Sattera Rusko neprošlo hodnotovou transformací, kterou zoufale potřebovalo. Jedinec je stále stejně postradatelný, jako tomu bylo za komunismu. Satter bez iluzí o povaze ruského režimu konstatuje, že pokud chceme Rusko pochopit, musíme si uvědomit, že ruští vládcí jsou pro udržení moci schopní všeho a nezastaví se ani před vražděním a terorizováním svých občanů. A to podle Sattera platilo nejen za Putina, ale i za Jelcina, kterého také nešetří ostrou kritikou. V Jelcinově době totiž vidí kořeny zločinné podstaty stávajícího ruského režimu.

Satter se pro doložení svých slov o povaze ruského režimu vrací ke klíčovým událostem, jako byly bombové útoky na bytové domy v Moskvě a Volgodonsku, útok v Beslanu a na divadlo na Dubrovce nebo výbuch na ponorce Kursk. Vedle toho systematicky popisuje, jak za Jelcina a následně za Putina probíhalo rozkrádání, oligarchizace a kriminalizace ruského státu. Podle Sattera charakterizovaly nově vzniklou ruskou společnost tři hlavní rysy: ekonomika ovládaná zločineckou oligarchií, autoritářský politický systém a morální úpadek, který znemožňoval existenci skutečné občanské společnosti. To vše dohromady připravilo půdu pro vývoj Ruska směrem k režimu založenému na agresii a teroru (s. 58–59).

První kapitolu věnoval Satter bombovým útokům na bytové domy. Detailně zde popisuje útoky z roku 1999 a všechny otázky, které kolem nich vyvstaly. Podle Sattera jsou důkazy toho, že útoky má na svědomí FSB, a ne čečenští teroristé, více než přesvědčivé. Satter si je jist, že útoky byly provokací, která měla zajistit Putinův nástup k moci. Po desítkách útocích na civilisty byla zahájena válka v Čečensku a Putin, který měl válku vést, se přes noc stal populárním. Jelcin pak předčasně rezignoval, aby se Putin mohl stát prezidentem. A jedna z prvních věcí, které Putin v úřadu učinil, bylo zaručení imunity Jelcinovi (s. 54–55). Postupně byli odstraňováni lidé, kteří se snažili o zodpovězení otázek kolem vyšetření útoků. Po nevyjasněné smrti Jušenkova, Ščekočichina, Politkovské, Litviněnka a po zatčení Trepaschina zůstal Satter podle vlastních slov „jedním z posledních lidí, kteří stále tvrdili, že tuto monumentální provokaci není možné ignorovat“ (s. 54). Satter podobným způsobem prokládá i na dalších místech knihu svými osobními zážitky a zkušenostmi, což přispívá k výslednému dojmu, že Satter není jen pouhým pozorovatelem

¹ Přečozí tituly jsou: David Satter, *Age of Delirium: The Decline and Fall of the Soviet Union* (New York: A.A. Knopf, 1996); David Satter, *Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State* (New Haven: Yale University Press, 2003); David Satter, *It Was a Long Time Ago, and It Never Happened Anyway: Russia and the Communist Past* (New Haven: Yale University Press, 2007).

událostí, ale často také jejich aktivním účastníkem. Podle Sattera „největší překážkou pro přijetí důkazů ukazujících na vinu FSB není to, že by nebyly dostatečně přesvědčivé, ale to, že se něčemu takovému těžko věří“ (s. 56). Taková míra cynismu, jakou ruský režim při útocích prokázal, je podle něj v normální společnosti nepochopitelná, do kontextu ruského státu ale zapadá naprosto přesně.

Satter o těchto útocích nepíše jinak, než jak o nich psal před lety. To, že je považuje za dílo FSB, tvrdil od samého počátku. Důvody, které ho k tomuto názoru vedly, popsal už roku 2003 v knize *Darkness at the Dawn*. V recenzované knize se k nim vrací, protože věří, že „dokud pravda o útocích nevyjde najevo, nebude možné stanovit pravou povahu ruských postkomunistických dějin“. Podle něj „ze všech nebezpečí, která Rusko ohrožují, žádné není tak hrozné jako to, že nebudou vyžadovány odpovědi na tajemství Putinova nástupu k moci“ (s. 57).

Dále se Satter věnuje transformaci po pádu Sovětského svazu, která proběhla v ekonomickém, nikoliv však v morálním smyslu. Systematicky líčí, jak probíhala oligarchizace a kriminalizace ruského státu. Satter jmenuje několik faktorů, které usnadnily vzestup ruské kriminální oligarchie. Hyperinflace sice přivedla miliony občanů na mizinu, ale lidé s dobrými konexemi našli ve vzniklém chaosu řadu způsobů, jak bezpracně nashromáždit ohromné bohatství. I když proces privatizace vytvořil třídu nesmírně bohatých oligarchů, vládě přinesl jen velmi málo příjmů. To vše vedlo k ekonomickému kolapsu v roce 1998, kdy se Jelcinova popularita propadla na absolutní minimum. Satter v této situaci spatřuje zdroj neklidu oligarchů a nejistoty kolem nástupnictví, která podle něj vedla k bombovým útokům v roce 1999. Třetím procesem, který podle Sattera stvořil ruskou oligarchii, byla kriminalizace všech sfér veřejného života. Satter zde důkladně popisuje, jak úředníci, podnikatelé a zločinecké gangy začali vzájemně spolupracovat. Úspěch byl od té doby v Rusku těsně spjat se zločinem. Vedle toho Jelcin usiloval o co největší oslabení role parlamentu. Satter vykresluje, jak Jelcin zanechal vyčerpanou a demoralizovanou zemi Putinovi, který byl díky tomu vnímán jako spasitel.

Satter, který upozorňoval na zločinný charakter a nedemokratičnost Putinova režimu už v jeho počátcích, tedy v době, kdy to ještě mnozí nechtěli slyšet, nyní s dostatečnou autoritou předkládá sondu do struktur, na nichž je tento režim založen. V tomto systému vykonává moc byrokratický aparát zodpovědný jedinému vůdci země – Putinovi. Ten k upevnění svého postavení vybudoval „vertikálu moci“, tj. systém hierarchické kontroly a vymýcení vedlejších mocenských center, která představovala média, podnikání, parlament a soudy. Zároveň do nejvyšších funkcí dosadil lidi z KGB, kteří do vedení země přinesli mentalitu a zvyky tajné policie. To vše mu podle Sattera bylo umožněno díky nečekané ekonomické štěstěně, kdy prudký nárůst světových cen energií spolu s prvními plody ekonomické transformace a ohromnou zadržovanou poptávkou vedl k velkému hospodářskému rozmachu. Putin tak vyvolal dojem, že zemi pozvedává z chaosu. Satter ale upozorňuje, že rostoucí bohatství poskytlo Putinovi pouhou fasádu pro zakrytí pravé povahy jeho režimu, který zločin nevymýtil, nýbrž jen vzal pod svá křídla a který podle Sattera vrátil Rusko opět na začátek: „Opět se stalo zemí, kde nejsou slyšet hlasy občanů.“ (s. 114) Satter věří, že takový systém může vnitřní konflikt a kolaps odvracet jenom „pomocí šalby nebo

agresivního militarismu“ (s. 114). Rozdělení společnosti, které Putin podnítl, na malou skupinu, jež má prospěch z korupce, a na zbylou většinu podle Sattera pouze zadělává na násilnou krizi. Tím se dostáváme k okolnostem, které napsání knihy motivovaly.

Jak již bylo řečeno, většina událostí, o nichž Satter píše, není nová a Satter na ně má po léta konzistentní názory. Ať už se to týká jeho pohledu na viníky útoků na bytové domy nebo jeho informování o událostech v Beslanu, kdy ruské jednotky začaly tělocvičnu školy obsazené teroristy ostřelovat plamenomety a zabily tak přes tři sta rukojmí včetně dětí. Satter se o tom už před lety stejně jako dnes vyjadřoval jako o zločinu proti lidskosti (s. 16). Proč se tedy Satter vrací k událostem, o kterých už v minulosti psal? Něco se přeci jen změnilo, co dává knize nádech naléhavosti a aktuálnosti. Satter to pojmenovává tak, že se ruský režim nově cítí v ohrožení. A to zejména kvůli dění na Ukrajině, kde se lidé vzbouřili proti stejně zločinnému režimu, jaký panuje v Rusku. Události z Ukrajiny, které Satter líčí v druhé části knihy, dovršují to, o čem Satter psal a před čím varoval už dříve. Pohled na Rusko se na Západě změnil. V roce 2016, kdy Satter publikoval anglickou verzi knihy, se již Západ zbavil iluzí, že Rusko může být partnerem. Rusko je v Evropě znovu agresorem. Změnu okolností pocítil i Satter osobně, když byl v roce 2013 v době probíhající ukrajinské revoluce z Ruska jako první americký novinář od konce studené války vyhoštěn. Ruská agrese proti Ukrajině před světem bezprostředně odhalila pravou tvář Putinova režimu. Není tedy divu, že se Satter rozhodl znovu vydat své postřehy o Rusku, které dnes nacházejí novou rezonanci. Satter dává přesvědčivě do souvislostí revoluci a válku na Ukrajině s vývojem Ruska od pádu Sovětského svazu a vykresluje tak před čtenáři kritický a znepokojující obraz toho, jaká je pravá povaha současného ruského režimu. V tom je jistě přínos Satterovy knihy. Ačkoliv z velké části rekapituluje již známé události, agrese proti Ukrajině jim dodala nový rozměr a Satterovo poselství zní jasně: Na zločiny, které padají na vrub ruskému režimu, nelze při jednáních s ním zapomínat. A Satter je zřejmě nepřestane připomínat, dokud nebudou dostatečně ve světě i v Rusku reflektovány. Satterovu knihu lze doporučit každému, kdo si chce zasadit válku na Ukrajině do širšího kontextu agresivní povahy ruského režimu a kdo je odhodlán „uvěřit neuvěřitelnému“.

Johana Černochová

doi: 10.14712/23363231.2019.7

Michail Zygar, **Všichni muži Kremli: stručná historie současného Ruska**. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2016, 413 s. ISBN 978-80-8785-564-5

Kniha Michaila Zygara *Všichni muži Kremli* v překladu Libora Dvořáka je zajímavou studií budování ruské státní moci od nástupu Vladimira Putina do prezidentského úřadu v roce 2000. Zygar jako dlouholetý novinář a později šéfredaktor poslední ruské nezávislé televize Dožd' vychází z desítek rozhovorů, které vedl s lidmi z nejbližšího Putinova okolí. Čtenáři se tak do rukou dostává vcelku plastický obraz nejdůležitějších postav Putinova